

טז

אכילת שובע בקרבן פסח

- א. הפסח נאכל אכילת שובע
 ב. "למשחה" – לגדולה, כמו בקרבנות אחרים, וכדרכם של מלכים
 ג. לאכול קרבן פסח לשובע, כדי לא לשבור עצם
 ד. מצווה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע
 סיכום

א. הפסח נאכל אכילת שובע

קרבן הפסח צריך להיאכל על השובע:

"על מצות ומרורים יאכלוהו" (במדבר ט, יא), מכאן אמרו: הפסח נאכל אכילת שבע, ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע (מכילתא דרבי ישמעאל בא – מס' דפסחא פרשה ו).

מלשון הפסוק נלמד שהאכילה המרכזית בליל הסדר היא אכילתו של קרבן הפסח, והמצה והמרור טפלים לו (אם כי יש מצווה נוספת לאכול מצה בפני עצמה בלילה זה). כך הסביר הרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה נו) את המכילתא, כשנימק מדוע לא מנה כמצוות עצמאיות את מצוות אכילת המרור והמצה בהקשר לקרבן פסח:

ולשון מכילתא: "צלי אש ומצות על מרורים" (שמות יב, ח)¹ מגיד הכתוב שמצות הפסח צלי מצה ומרור. כלומר שהמצוה היא קבוץ אלה... ושם אמרו "יאכלוהו", מכאן אמרו חכמים הפסח נאכל אכילת שובע ואין מצה ומרור נאכלין אכילת שובע. לפי שעיקר המצוה אכילת הבשר, כמו שאמר "ואכלו את הבשר בלילה הזה", והמרור מהנגרר אחר בשר הפסח וחויביו כמו שיתבאר מלשונות אלו למי שיבינם.

קודם לקרבן הפסח, היו אוכלים קרבן חגיגה מיוחד שהוקרב ביום י"ד בניסן, כפי שנאמר בתוספתא (פסחים [ליברמן] ה, ג):

חגיגה הבאה עמו היא נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השובע.

1. במכילתא נדרש על פסוק העוסק בפסח שני, ואילו הרמב"ם הביא את המכילתא כדורשת על הפסוק שבפסח ראשון. כך כתב הרמב"ם גם בהל' קרבן פסח ח, ג. ראה על כך: שו"ת מעשה נסים סי' ו; תורה תמימה שמות יב, ח.

אמנם, לא בכל שנה היו מביאים קרבן חגיגה, כאמור בגמ' בפסחים סט ע"ב-ע
ע"א:

משנה: אימתי מביא חגיגה עמו? בזמן שהוא בא בחול בטהרה ובמועט.
ובזמן שהוא בא בשבת, במרובה, ובטומאה – אין מביאין עמו חגיגה.
גמרא: ...אמר רב אשי: שמע מינה: חגיגת ארבעה עשר לאו חובה היא
דאי סלקא דעתך חובה היא – תיתי בשבת, ותיתי במרובה, ותיתי
בטומאה. ובמועט מיהו מאי טעמא אתיא? כדתניא: חגיגה הבאה עם
הפסח נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השבע.

קרבן החגיגה הבא עם קרבן הפסח נועד לסייע לכך שקרבן הפסח יאכל על
השובע.² תיאור כזה, בו מביאים קרבן חגיגה עם קרבן הפסח, נמצא במדרש. על
הפסח שעשה המלך יאשיהו כתוב:

וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח וַיִּזְרְקוּ הַכֹּהֲנִים מִדָּם וְהַלְוִיִּם מִפְּשִׁיטִים. וַיִּסְרוּ הָעֶלֶה
לְתֵתָם לְמַפְלְגוֹת לְבֵית אָבוֹת לְבְנֵי הָעָם לְהַקְרִיב לָהּ כְּכַתּוּב בְּסֵפֶר מֹשֶׁה
וְכֵן לְבָקָר. וַיִּבְשְׁלוּ הַפֶּסַח בְּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט וְהַקֹּדְשִׁים בְּשֵׁלוּ בְּסִירוֹת וּבְדוּדִים
וּבְצִלְחוֹת וַיִּרְצוּ לְכֹל בְּנֵי הָעָם (דברי הימים ב לה, יא-יג).

ומפרש המדרש (שכל טוב [בובר] שמות יב, ט):

"והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות וירצו לכל בני העם" –
והיינו חגיגת הבאות עם הפסח, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע.³

ב. "למשחה" – לגדולה, כמו בקרבנות אחרים, וכדרכם של מלכים

בשונה מקרבנות אחרים, בקרבן פסח מזהירה התורה שחייבים לאכלו אך ורק כשהוא
צלי, לא נא ולא מבושל. לעומת זאת, הוא שווה לקרבנות אחרים בכך שיש לאוכלו
על השובע. שלושה נימוקים מופיעים בדברי הראשונים לטעם אכילת קרבן הפסח על
השובע, ונפרטם להלן.

יש ראשונים שנימקו את האכילה על השובע בקרבן פסח באותו נימוק בו הוסבר
מדוע יש לאכול קרבנות אחרים בכל טיבול שהוא, ולדעה מסוימת אף בעדיפות לצלי.
כהנים האוכלים קרבנות אחרים, אוכלים על השובע:

2. בכלי חמדה (במדבר עמ' מו, א-מח, א) דן האם גם פסח שני צריך להיאכל על השובע.
3. כך פירש גם הרמב"ן (דברים טז, ב): "ויהיו קדשים אשר בסירות להריץ לפני העם לאכול
לשבעה, כענין החגיגה שקבלו רבותינו (פסחים ע, א)".

וזאת תורת המנחה הקרב אתה בגי אהרן לפני ה' אל פני המזבח. והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבנה אשר על המנחה והקטיר המזבח ריח ניחח אֶזְכְּרֶתָּהּ לָהּ. והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מצות תאכל במקום קדש בחצר אהל מועד יאכלוה (ויקרא ו, ז-ט).

בפסוק האחרון נזכר פעמיים שעל הכהנים לאכול את המנחה. על כך דרשו בגמרא

(תמורה כג ע"א):

והתניא: "יאכלו", מה תלמוד לומר? מלמד שאם היתה אכילה מועטת אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שתהא נאכלת על השבע. "יאכלוה", מה תלמוד לומר? שאם היתה אכילה מרובה, אין אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שלא תהא נאכלת על הגסה.

אך עדיין לא מוסבר מה הסיבה בשלה יש לאכול את הקרבנות על השובע. דין אחר הקשור לאכילת המנחה נאמר בתוספתא (מנחות [צוקרמאנדל] א, יז; סוטה

[ליברמן] א, ט):

רשאינן כהנים ליתן בשיירי מנחות יין שמן ודבש.

את טעם הדבר לומדת הגמרא בסוטה טו ע"א מפסוק שנאמר על מתנות כהונה:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל אֶהֱרֹן וְאָנֹכִי הִנֵּה נֹתְתִי לְךָ אֶת מִשְׁמַרְתְּ תְרוֹמֹתַי, לְכֹל קִדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נֹתְתִים לְמִשְׁחָה וּלְבִנְיָד לְחֶק עוֹלָם (במדבר יח, ח).
ורשאינן הכהנים ליתן לתוכו יין ושמן דבש. מאי טעמא? אמר קרא: "למשחה" – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין.⁴

על קרבנות אחרים שהכהנים אוכלים נאמר שהם יכולים להאכל "בכל מאכל" (משנה זבחים ה, ג-ח; ו, א), כלומר בכל דרך שיבחרו, וכן נאמר באופן כללי במשנה זבחים ז, ז:

ובכולן הכהנים רשאינן לשנות באכילתן, לאכלן צלויין ושלוקין ומבושלין, לתת לתוכו תבלי חולין ותבלי תרומה, דברי ר' שמעון. ר' מאיר אומר: לא יתן לתוכו תבלי תרומה, שלא יביא התרומה לידי פסול.

4. הדרשה "למשחה – לגדולה" בהקשר למתנות כהונה, נמצאת גם בירושלמי (תרומות ה, א; ביכורים ב, א), אך שם לא מופיעה התוספת: "כדרך שהמלכים אוכלים". הביטוי: "למשחה" במשמעות של גדולה מופיע גם בפסוק: "ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם" (שמות כט, כט). שם מפרש רש"י: "למשחה – להתגדל בהם, שיש משיחה שהיא לשון שררה, כמו: 'לך נתתים למשחה', 'אל תגעו במשיחי' (תהילים קה, טו)". ראה עוד: רשב"ם ורמב"ן שם.

גם שם הנימוק זהה, וכאמור בגמרא (זבחים צא ע"א):

ובכולן כהנים רשאים. מאי טעמא? אמר קרא: "למשחה" – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין.

מאותו טעם בדיוק רב חסדא חייב את אכילת הקרבנות כשהם צלי ומתובלים בחרדל (חולין קלב ע"ב):

אמר רב חסדא: מתנות כהונה אין נאכלות אלא צלי, ואין נאכלות אלא בחרדל. מאי טעמא? אמר קרא: "למשחה" – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלים.

העירו ראשונים, שבמשנה ובגמרא בזבחים נאמר שהכהנים יכולים להוסיף ולשנות את המאכל באיזה אופן שטעים וערב להם מפני שכך דרכם של מלכים, בעוד שלפי רב חסדא דרכם של מלכים היא דווקא בצלי ובחרדל. לכן, יש שהסבירו שגם לדעת רב חסדא הכהן יכול לאכול את הקרבן בכל דרך שירצה ואין הכוונה דווקא לצלי (כלומר שדברי רב חסדא נאמרו כדוגמה בלבד)⁵ ויש שהסבירו שדברי רב חסדא מתייחסים למקרה בו אין לכהן העדפה לאופן הכנת בשר הקרבן, שאז עדיף לאכול צלי.⁶ נראה שיש שתי הבנות למהות דרכם של מלכים: אובייקטיבי (החפצא) וסובייקטיבי (הגברא). הסוברים שיש עדיפות למאכל צלי מתייחסים למאכל עצמו, והצלי (החפצא) הוא מאכל משובח שמלכים נוהגים לאכול (כלומר, הוא מופיע בתפריטם באופן אובייקטיבי). לעומת זאת, הסוברים שניתן לאכול בכל דרך שהיא מתייחסים למלכים עצמם (הגברא), שביכולתם לבחור את המאכל האהוב עליהם (באופן סובייקטיבי). כאמור לעיל, אין בדברי התנאים והאמוראים הנמקה מדוע על כהנים לאכול קרבנות על השובע, אך יש ראשונים המנמקים זאת באותו אופן בו נימקה הגמרא מדוע כהנים יכולים לסדר את מאכל הקרבנות בדרך הרצויה להם. אף זה אופן של גדולה וכדרכם של מלכים.⁷

יש ראשונים שזיהו ודימו בין דינים אלו שבקרבנות אחרים לבין קרבן פסח. כך כתב רש"י (פסחים פו ע"א ד"ה אין מפטירין):

5. רמב"ן, ריטב"א, רשב"א (חולין שם); הר"ן (חולין מה ע"ב ברי"ף), ועוד.
6. תוס', חולין שם ד"ה אין נאכלים; רא"ש, חולין י, ו, ועוד, וכך פסק גם בשולחן ערוך, יורה דעה סימן סא סעיף יב. הרמב"ם בהל' ביכורים ט, כב כתב ש"אין כהנים אוכלין המתנות אלא צלי בחרדל, שנאמר 'למשחה', כדרך שאוכלים המלכים", ואילו בהל' מעשה הקרבנות י, י פסק שיכולים לאכול בכל דרך שירצו. המשנה למלך (הל' מעה"ק שם) יישב את הסתירה ברמב"ם כדרכם של הראשונים לעיל. ראה עוד: רש"י, זבחים עו ע"א ד"ה לשנות; מנחות נח ע"א ד"ה דבש; תוס', פסחים כ ע"א ד"ה אלא; חולין לז ע"ב ד"ה כי, ועוד.
7. תוס' רא"ש (הוריות י ע"ב); מרדכי (פסחים, סדר של פסח, לח ע"א).

הפסח שהוא נאכל באחרונה על השבע, שכן חובת כל הקרבנות, כדקיימא לן (חולין קלב, ב [ומסורת הש"ס: סוטה טו, א]): "למשחה" – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין.⁸

כך הסביר זאת הרב שניאור זלמן מלאדי (שו"ע הרב, אורח חיים סימן תעז סעיף א):

בזמן שבית המקדש היה קיים היו אוכלין הפסח בסוף כל הסעודה כדי שיהיה נאכל על השובע, דהיינו שהפסח יהא גמר כל השביעה כדי שיהיו נהנין באכילתו ותחשב להם. שאכילת כל הקדשים צריך להיות דרך חשיבות וגדולה, שנאמר: "קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה", כלומר לגדולה וחשיבות כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים.

בנימוק "למשחה – לגדולה" מוסבר מדוע ניתן לאכול ולהטעים את מתנות הכהונה לפי רצונו של הכהן, בעדיפות לצלי, אך לא מוסבר מדוע כהנים אוכלים קרבנות אחרים על השובע. נראה שרש"י וראשונים נוספים הרחיבו את הלימוד: "למשחה – לגדולה", גם על מנת להסביר הלכות ומנהגים אחרים הקשורים למאכל הקרבן, ולא רק באשר לאופן הכנת המאכלים. כך למשל, במקום אחר, הסביר רש"י מדוע כהנים אינם יכולים לאכול קדשים כשהם אוננים, ואף אם הכהן הגדול גירש את אשתו (יומא יג ע"ב) בכל זאת אסור לו לאכול כי יש לו צער כאונן. כך כתב רש"י (יומא יד ע"א):

ובקדשים בעינן שמחה וגדולה, דכתיב "לך נתתים למשחה" – כדרך שהמלכים אוכלים.

לדבריו, גם החובה לאכול שלמים בשמחה מנומקת בנימוק זה, שכן דרכם של מלכים.⁹

התוספות (יומא כה ע"א ד"ה אין; תוספות ר"ד יומא ו ע"א ושם כה ע"א) הסבירו מדוע מותר לכהנים לשבת בעזרה כשהם אוכלים קדשים קלים, למרות שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד:

היינו טעמא דמותר לישוב ולאכול קדשים, דבאכילת קדשים כתיב בהו למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין, והיינו מיושב.

8. כך כתבו גם: הרשב"ם ורבנו דוד (פסחים קיט ע"ב); מאירי (פסחים קיד ע"ב). ראה גם רש"י פסחים ע ע"א: "על השבע – שיהיו נהנין באכילתו ותיחשב להן". ראה: הרב משה נוטוביץ, "בענין אכילת שובע בפסח ובשאר קדשים", מוריה יאהו-ו (תשמ"ב), עמ' עט-פב.

9. כך הסבירו גם: רבנו אליקים, ריטב"א (שם). אך בתוס' ישנים (שם) שאלו על רש"י, שהדרשה נאמרה על עניין אחר: "ותימה, דלא אשכחן האי דרשא על כי האי גוונא, אלא הא אין נאכלין על צלי וחרדל (חולין קלב ע"ב)?" והסבירו אחרת את הגמ' שם.

מכאן שרש"י, תוספות וראשונים נוספים סברו, שאכילת קדשים על ידי הכהנים בדרך גדולה כמלכים הוא עיקרון רחב שניתן להסביר באמצעותו מגוון הלכות הקשורות לקרבנות, וקרבת פסח בכללם.

אכן, ספר החינוך, נימק כמה ממצוות קרבן הפסח בנימוק זה:

1. **אכילת צלי** – שנצטוינו לאכול צלי דוקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי, לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל, כדי למלא בטנם. ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות (מצווה ז).

2. **לא להותיר מבשר הפסח** – שנצטוינו שלא להותיר ממנו, הענין הוא כדרך מלכים ושרים שאינם צריכים להותיר מתבשילם מיום אל יום, ועל כן אמר שאם יותר ממנו שישרף כדבר שאין חפץ בו, כדרך מלכי אדמה. וכל זה לזכור ולקבוע בלב שבאותו זמן גאלנו השם יתברך מעבדות, ונעשינו בני חורין, וזכינו למלכות ולגדולה (מצווה ח).

3. **שלא לשבור עצם מקרבן הפסח** – שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים. ועל כן בתחלת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה. ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושים נקבע בנפשותינו הדבר לעולם (מצווה ט).¹⁰

לפרשנות זו, הדרשה "למשחה – לגדולה" איננה מצטמצמת רק לאופן אכילת הקדשים, אלא גם למצוות והלכות אחרות הנוהגות בקרבן פסח. מעבר לעובדה שמדובר על הלכות הקשורות לאכילת הפסח, הגרי"ז סולוביצ'יק

10. הרמב"ם (מורה נבוכים ג, מו) נימק אחרת את טעמי המצוות הללו: "אמנם החקים המיוחדים בפסח, והוא שיאכל צלי אש לבד, ובבית אחד, ועצם לא תשברו בו, כל אלו טעמים מבואר, כי כמו שהמצה מפני החפזון שלא היה שם פנאי לעשות תבשיל ולתקן מאכלים, ואפילו להתאחר לשבור עצמותיו ולהוציא מה שבהן נאסר, כי כבר זכר עקר הענין בכל אלו, והוא אמרם ואכלתם אותו בחפזון, ואין עם החפזון פנאי לשבר העצמות, ולא לשלוח ממנו מבית לבית ולהמתין השליח עד שישוב, שאלו כולם מעשה ההתרשלות והפנאי. והכונה היתה להראות החפזון והמהירות כדי שלא יתאחר אחד מהם ולא יוכל לצאת עם המון העם ויוכלו להזיקו והתנכל לו. וצוה לעשות הענינים ההם לנצח, לזכרון איך היה הענין, כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה וגו'".

(מובא אצל הרב חיים הלוי סולוביצי'ק, חידושים על הש"ס [סטנסיל], "בדין אכילת פסח על השובע") עמד על חידוש משמעותי בהחלת הביטוי "למשחה" בקרבן פסח:

צריך מובן, הלא בכל הקדשים הדין דנאכלים על השובע? וצ"ל דהך דינא שתהיה נאכלת על השובע הוא דוקא באכילת כהנים, ולא באכילת בעלים. ובאכילת פסח הוא דין מיוחד מקרא ד"ואכלו את הבשר בלילה הזה" (שמות יב, ח).

לפיו, החידוש בקרבן פסח הוא שגם אכילת בעלים צריכה להיות על השובע. הוא דייק זאת מהפסוק: "ואכלו את הבשר", יש לאוכלו על השובע ולא רק טעימה של כזית. זאת לעומת קדשים קלים אחרים שהבעלים יכולים לאכלם גם כשאינם שבעים.¹¹ אולם, הוא לא הסביר מדוע דווקא כאן, בקרבן פסח, הבעלים צריכים לאכול על השובע.

הרב שאול ישראלי הסביר את הרעיון הגלום בדבר, כשהוא נעזר בדברי ספר החינוך (מצווה קב) שהסביר מדוע הקרבנות נאכלים על ידי הכהנים:

ובאמת כי מן הנהגת הכבוד אל הקרבן שהכפרה תלויה בו, להיותו נאכל אל המשרתים בעצמם, ולא שיתנוהו לעבדיהם ולכלבם או ימכרוהו לכל קונה. וכן מן הכבוד הוא שיאכל במקום קדוש, וכן שלא ישוהו אכילתו הרבה כדי שלא יסריח ויהיה הנפש קצה בו. הלא כל זה מראה בענין גדולה וחשיבות.

מכאן למד הרב שאול ישראלי:

זה גופא שהקרבן מתכבד על ידי אכילת הכהנים, הרי הוא כבוד וגדולה לכהנים, שאכילתם כל כך חשובה שמתכבד בהם הקרבן, וזהו ענין נוסף על הגדולה הכללית של הכהנים שישנה בכל מתנות כהונה, וגם זה נכלל במה שנאמר "למשחה"... ולכן בכל מתנות כהונה על ידי אכילה בצלי וחרדל יש בזה כדי להדגיש את הגדולה הכללית... ומאחר וגם בקרבן פסח ישנה מצות עשה מצד הקרבן שיאכל על ידי הבעלים כמו בקדשים בחלק הכהנים, צריך לומר שבפסח ישנו גם כלפי כל ישראל ההתכבדות של קרבן פסח על ידי שישראל יאכלוהו, וחוזר מעתה גם "למשחה" שנאמר בקרבנות בהלכות הכהנים, בקרבן פסח גם לגבי ישראלים כולם.

11. הרב יקותיאל יהודה הלברשטם, האדמו"ר מצאנז (שו"ת דברי יציב, אורח חיים סי' רה), כתב שאכן דין "למשחה" שייך רק באכילת כהנים ולא באכילת ישראל, ולכן מסיבה זו לא קיבלו תוס' את הסבר רש"י. ראה שם באריכות בדיונו בסוגיה זו.

ואתי שפיר מה שכתב רש"י ורשב"ם והרא"ש, שאכילה על השובע היא מדין "למשחה", שישנו בכל הקרבנות, שהכונה על חלק הכהנים בקרבנות. שבקרבן פסח ישראל משתווים למצות עשה שישנה לכהנים בחלקם בשאר הקרבנות, וגם בישראל יש בקרבן פסח דין "למשחה", שבא על ידי מצות עשה דאכילת הקרבן.¹²

לפיו, בלילה זה גם הישראלים הם כבני מלכים באכילת בשר הקדשים. כל אחד הוא מעין כהן קטן בביתו היכן שהוא אוכל את הקרבן. ישנה התפרצות החוצה של המקדש לכל אחד בביתו, וממילא עליו להתנהג כמלך. הכהנים אוכלים כדרך מלכים כיון שאוכלים משולחן גבוה בפלטין של מלכו של עולם, ואף בן ישראל בליל הסדר חייב להראות עצמו כאילו יצא ממצרים, ולנהוג בדרכי גדולה וחיובות בהסבה וכלים נאים וכוסות יין ועוד, ובכלל זה גם האכילה על השובע כדרכם של מלכים.

ג. לאכול קרבן פסח לשובע, כדי לא לשובע עצם

בירושלמי (פסחים ו, ד) מובאת התוספתא בה נאמר שיש לאכול קרבן פסח על השובע, ומוסבר הטעם לכך:

תני: חגיגה הבאה עם הפסח היתה נאכלת תחילה כדי שיאכל הפסח לשובע. ולא יאכל הפסח לשובע? ר' יוסי בי ר' בון בשם ר' יעקב בר דסיי: שלא יבא לידי שבירת עצם.

על כך כתבו התוספות (פסחים ע"א ד"ה לאו):

ואומר ריב"א דמשמע בירושלמי דהא דפסח נאכל על השבע היינו מדרבנן גזירה משום שבירת עצם, שאם לא היתה באה על השבע מתוך שהוא רעב לאכול הבשר שסביב העצמות היה בא לידי שבירתן.

לפי ריב"א, מדובר על גזירה של חכמים, שמגמתה למנוע מלעבור על איסור "ועצם לא תשברו בו" (שמות יב, ח). אין מדובר על תקנה המכוונת למגמה חיובית (הפגנת גדולה כדרכם של מלכים), אלא בסייג למניעת עבירה. במקום אחר (פסחים ק"א ע"א ד"ה

12. הרב שאול ישראלי, "במצות אכילת קרבן פסח על השובע", שערי שאול – פסחים, עמ' קעב-קעג (מופיע גם: עמוד הימיני סי' נא). בתחילת דבריו שם הוא דן בדברי הגר"ז בחידושו למנחות כא ע"ב (בני ברק: מישור, תשנ"ו, עמ' קטז-קיז), שעסק במחלוקת רש"י ורמב"ם אם יש חיוב אכילת קדשים בחלק הבעלים או רק בחלק הכהנים. דברים דומים לר"ש ישראלי כתב בקצרה: הרב יהושע ויצמן, "קרבן פסח – קרבן ציבור או קרבן יחיד", משוש הארץ, עמ' קיט-קכ. על קרבן פסח כקרבן ציבור ראה במאמרי: "קרבן פסח שחל בשבת", בספר זה (מאמר יד).

מפטירין) הרחיבו התוספות עוד מדוע דווקא בקרבן פסח חוששים לשבירת עצם:

מפרש בירושלמי דמשום הכי נאכל על השובע, שלא יבא לידי שבירת עצם, וכתב: "ועצם לא תשברו בו" (שמות יב, ח)... וא"ת הא במנחה נמי אמרינן בתמורה (דף כג ע"א) ובמנחות (דף כא ע"ב) דנאכלת על השובע, וליכא למימר האי טעמא? י"ל דהתם היינו טעמא שלא יצא משלחן רבו רעב, אבל במצה לא שייך האי טעמא דלאו משלחן רבו הוא כולי האי... וחגיגה הבאה עם הפסח, אע"ג דאיכא למאן דאמר דאית בה משום שבירת עצם ואפילו הכי אינה נאכלת על השובע, היינו משום דפסח בן שנתו הוא ורכיך וחיישינן לשבירת עצם, אבל חגיגה לא.¹³

לפי התוספות, מהדין שאכילת קרבן פסח צריכה להיות על השובע יש ללמוד שאין לאכול אחריה דבר. דווקא בקרבן פסח חוששים לשבירת עצם, משום שהקרבן הוא כבש בן שנה שעצמותיו רכות, בעוד שדין אכילת מנחות וקרבנות אחרים על השובע נובע מנימוק אחר, והוא שאין זה כבוד שכהן יאכל מבשר קדשים – משולחן רבו, שולחן גבוה – וישאר עדיין רעב.¹⁴

כאמור לעיל, ההנמקה לאכילת קרבן פסח על השובע מטעם של "למשחה – לגדולה" לא מופיעה בדברי תנאים או אמוראים, ורק חלק מהראשונים נימקו זאת בטעם זה, שמקורו בהסברת ההלכה מדוע יכול הכהן להכין את הבשר בכל צורה שהוא רוצה, כשיש עדיפות לצלי לדעת רב חסדא. מכאן שאין בהכרח מחלוקת בין הבבלי והירושלמי בטעם אכילת קרבן פסח על השובע, ויתכן שהבבלי, שסתם את טעמו, מסכים עם נימוקו של הירושלמי לפיו דין אכילת הפסח על השובע הוא סייג מפני שבירת עצם.

אמנם ניתן להסביר גם באופן הפוך, שאין כוונת הירושלמי לכך שהאכילה על

13. ראשונים נוספים נימקו את חובת אכילת קרבן פסח על השובע ע"פ דברי הירושלמי כסייג לאיסור שבירת עצם, ודנו ביחס שבין נימוק זה לבין ההלכה ש"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". הם לא הזכירו את ההנמקה של 'לגדולה כדרכם של מלכים', וראה: הרב זרחיה הלוי – המאור הקטן ורמב"ן במלחמת ה', פסחים כו ע"ב ברי"ף; רבנו מנוח, הל' חמץ ומצה ח, ט; ספר אור זרוע ח"ב – הלכות פסחים סימן רלו, ועוד.

14. הרב יוסף אנגל (אתון דאורייתא, כלל ב, ד"ה והנה) שאל, שהרי אינו אוכל חגיגה לשובע, ואם כן מדוע בחגיגה לא חוששים שיצא משולחן רבו שהוא רעב? והשיב שרק בקדשים שעליהם נאמר שהכהנים אוכלים משולחן גבוה יש לומר כן, אבל כאן שהישראלים אוכלים לא שייך דין זה. אך נראה לתרץ אחרת, שכאן בסופו של דבר יוצא שבע באכילת החגיגה וקרבן הפסח שאחריו, ומה גם שכאן חגיגת ארבעה עשר היא רשות, ובאה מתחילתה רק כדי לסייע לאכילת קרבן הפסח על השובע. באופן כללי יש להעיר שנימוקם של התוס', שיש לאכול קרבנות אחרים לשובע כדי שלא יצא משולחן רבו רעב, הוא כנראה חידוש שלהם ואין לו מקור בדברי חז"ל.

השובע היא סייג מפני שבירת העצם, אלא שהתורה הקפידה על שבירת עצם כדי שהאכילה תהיה בדרך כבוד (כדברי ספר החינוך במצווה טז שהובאו לעיל), ולכן יש לאכול על השובע. כלומר, שגם איסור שבירת עצם וגם האכילה על השובע נובעים מאותו טעם, שהוא אכילת הפסח בדרך גדולה וכבוד.¹⁵

המרדכי (סדר של פסח ד"ה ונאכל שם מן הזבחים) אכן שאל: למה צריך את הטעם 'משום שבירת עצם', והרי מספיק לומר שיש לאכול קרבן פסח על השובע? והשיב:

וי"ל אי לאו טעמא משום שבירת עצם, היה קשה אמאי לא היה הפסח נאכל קודם כדי שיהיה חגיגה נאכל על השובע, דהא הוי חגיגה כמו פסח, וקדשים נאכלין על השובע, דכתיב "למשחה – כדרך שהמלכים אוכלים דהיינו על השובע. להכי איצטריך טעמא דמפרש בירושלמי, דחגיגה באה קודם הפסח [א] משום שיהיה הפסח נאכל על השובע [ב] ועוד טעמא אחרינא משום שלא יבוא לידי שבירת עצם.

לפי המרדכי הנמקת הירושלמי איננה באה לענות לשאלה מדוע קרבן פסח נאכל על השובע, אלא מדוע מקדימים את קרבן החגיגה לקרבן הפסח. הסיבה בגללה יש לאכול קרבן פסח על השובע הוא שכך דרכם של מלכים, ודין זה תקף לדעתו בכל הקרבנות אחרים (כאמור, אין לכך מקור מפורש בדברי התנאים או האמוראים).

ד. מצווה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע

הרמב"ם (הל' קרבן פסח ח, ג) כתב שיש לאכול את קרבן הפסח על השובע באופן הבא:

מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע. לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר אוכל מהן תחילה ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו, ואם לא אכל אלא כזית יצא ידי חובתו.

הרמב"ם לא נימק את חובת האכילה על השובע ב'כך דרכם של מלכים' וגם לא תלה מצווה זו באיסור שבירת עצם.

ביחס לאכילה על השובע בקרבנות אחרים, וכן באשר לאכילת הקרבן לפי טעמו ורצונו של הכהן, כתב הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות י, י-יא):

ומותר לאכול את הקדשים בכל מאכל. אפילו הכהנים מותרין לאכול חלקם בין מקדשים קלים בין מקדשי קדשים בכל מאכל, ולשנות באכילתן ולאוכלם צלויים שלוקים ומבושלים, ולתת לתוכן תבלין של

15. כך כתבו בתוספות השלם, שמות יב, ח. ראה עוד: ראבי"ה, ח"ב פסחים סי' תקכה ד"ה ושוב אוכלין.

חולין. אבל לא תבלין של תרומה, שלא יביאו את התרומה לידי פיסול. והעצמות הנשארות מותרות ועושה אדם מהם כל כלים שירצה. היתה להם אכילה מועטת, אוכלין עמה חולין ותרומות כדי שתהיה נאכלת עם השבע. היתה להן אכילה מרובה, אין אוכלין עמה חולין ותרומה כדי שלא תהיה נאכלת אכילה גסה, וכן בשירי המנחות.

בקרבן פסח הגדיר הרמב"ם את חובת האכילה על השובע כמצווה מן המובחר, בשונה מקרבנות אחרים שעליהם לא החיל הגדרה זו. הכסף משנה ומהר"י קורקוס (שם) כתבו שהמקור לדברי הרמב"ם הוא המכילתא דרבי ישמעאל (בא – מס' דפסחא פרשה ו):

"על מצות ומרורים יאכלוהו" (במדבר ט, יא), מכאן אמרו: הפסח נאכל אכילת שבע, ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע.

במכילתא לא נאמר במפורש שאכילה על השובע בקרבן פסח היא מצווה מן המובחר. המהר"י קורקוס הזכיר בנוסף את הנימוק "למשחה", למרות שנימוק זה לא נזכר ברמב"ם, כמצוין לעיל.¹⁶

נראה להציע שהמקור לדברי הרמב"ם הוא בגמרא (הוריות י ע"ב):

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם" (הושע יד, י)? משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה. זה שאכלו לשום מצוה – וצדיקים ילכו בהם, וזה שאכלו לשום אכילה גסה – ופושעים יכשלו בהם. אמר ליה ריש לקיש: האי רשע קרית ליה? נהי דלא קא עביד מצוה מן המובחר, פסח מיהא לא קא אכיל?¹⁷

בגמרא מתוארים שלושה מצבים: אכילת קרבן פסח לשם מצווה, אכילה פושעת, ואכילת מצווה על השובע כמצווה מן המובחר.¹⁸ האוכל קרבן פסח באכילה גסה קיים

16. גם הרב שאול ישראלי (לעיל הע' 12), הסביר את הרמב"ם ע"פ נימוק זה, אך ברמב"ם הדבר לא נזכר כלל. ערוך השולחן (הל' קרבן פסח, סי' קצב, ו) כתב שהרמב"ם גם איננו סובר כירושלמי, וכן כותב הגרי"ז במנחות שם. הרב ראובן מרגליות (פנינים ומרגליות, עמ' פ) כתב שמקור דברי הרמב"ם הם בזהר פרשת בא, מא, א: "פקודא כח למשחט פסח... ועל דא לא אתיא אלא על שבעא", ומכאן שזו חובה דאורייתא.

17. כך הגרסה בגמרא הוריות דפוס וילנא. גמ' זו מופיעה גם בניזיר כג ע"א, שם הגרסה בסוף המשפט אחרת: "פסח מיהא קעביד" (וכך הגרסה גם בכתבי יד של מסכת הוריות ונזיר). משמעות הדבר היא שאמנם לא יצא ידי אכילה כלל, אבל סוף סוף קיים מצוות שחיטה וצליה כראוי ולכן אמר ריש לקיש שאין לקרוא אותו רשע. ראה: רש"י (נזיר והוריות שם); תוס', פסחים קז ע"ב ד"ה דילמא; בבא קמא קי ע"א ד"ה אכילה; תוס' ישנים, יבמות מ ע"א; יומא פ ע"ב, ועוד.

18. ראה תוס' רא"ש, תוס' רבנו פרץ הכהן, מהר"ץ חיות (נזיר כג ע"א).

אמנם את מצוות האכילה אך לא כ"מצוה מן המובחר". מכאן שאכילת קרבן פסח על השובע, לשם מצווה ולא מתוך רעבתנות, היא מצווה מן המובחר, וזהו המקור לדברי הרמב"ם.

נראה שיש שוני מהותי בין אכילת שובע בקרבנות אחרים לבין קרבן פסח. בקרבנות אחרים כתב הרמב"ם: "שתהיה נאכלת עם השבע", ואילו בקרבן פסח כתב הרמב"ם: "מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע... אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו, ואם לא אכל אלא כזית יצא ידי חובתו" – "אכילת שובע" ו"כדי לשובע ממנו" בקרבן פסח, לעומת "עם השובע" בשאר קרבנות. מדוע דווקא אכילת קרבן הפסח על השובע היא מצווה מן המובחר?

הרב ירוחם פישל פערלא (ספר המצוות לרס"ג, עשה מז-מט) כתב שכוונת הרמב"ם לומר שעל האוכל קרבן הפסח לשובע ממנו עצמו ("אכילת שובע" – מבשר הפסח), וזו המצווה מן המובחר, בעוד אכילתו המינימלית על מנת לצאת ידי חובה היא אכילת כזית. לעומת זאת, בקרבנות אחרים אין מצווה על הכהנים לשובע דווקא מהקרבן עצמו, ועל אף כהן לא מוטלת חובה אישית לאכול, אף לא כזית. המצווה היא שיהיו הכהנים שבעים באופן כללי מאכילת הקרבן עם מאכלים אחרים ("עם השבע" – מכל מקום), ושהקרבן יאכל בסיכומו של דבר.¹⁹

את החובה האישית המוטלת על כל אחד ואחד, לאכול כזית מקרבן הפסח, ביטא הרמב"ם גם בספר המצוות כשמנה בקרבן פסח שתי מצוות:

שציוונו לשחוט שה הפסח ביום ארבעה עשר מניסן והוא אמרו יתעלה (שמות יב, ו): "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים" (מצוות עשה נה).

שציוונו לאכול כבש הפסח ליל חמשה עשר מניסן בתנאי הנזכרים והוא שיהיה צלי ושייאכל בבית אחד ושייאכל עם מצה ומרור והוא אמרו יתברך (שמות יב, ח): "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו" (מצוות עשה נו).²⁰

הרמב"ם מנה מצוות עשה לשחוט קרבן פסח ומצווה נוספת לאכול את קרבן הפסח, בו בזמן שבקרבנות אחרים הוא מנה את האכילה והשחיטה באותה מצווה. על כך כתב הרב יוסף דב הלוי סלוביצ'יק (ש"ת בית הלוי, חלק א סי' ב אות ז):

19. עוד דנו בדברי הרמב"ם: הרב צבי פסח פרנק, מקראי קדש – פסח, חלק א סי' כח; הרמ"מ שניאורסון, האדמו"ר מלובביץ', חידושים וביאורים בש"ס, חלק א, עמ' קכ-קכז; הרב יצחק סנדר, "אכילת קרבן פסח על השובע", אהל רבקה, עמ' רכב-רכט; הרב מאיר ברגמן, אצל חותנו הרא"ם שך, אבי עזרי, הל' חמץ ומצה ח, ז, וכן בספרו שערי אורה, עמ' צח-צט; הרב שמואל וואזנר, ש"ת שבט הלוי חלק א סימן קנח וחלק ט סימנים קכא, קכב.

20. כך גם מנה הרמב"ם מיד בהמשך (מצוות נז-נח) ביחס לפסח שני – מצווה לשחוט ומצווה לאכול.

הרמב"ם במנין המצוות בקרבן פסח מנה שחיטתו ואכילתו לשתי מצוות, ובחטאת מנה הכל במצוה אחת. והקשה במעיני החכמה דמה בין זה לזה? ובדברינו יובן היטב. דבכל הקרבנות לא הוי המצוה רק שיהיה הקרבן נאכל ולא על האדם, ומשום הכי הוי אכילתו פרט אחד ממצוות שבאותו קרבן, וכמו הקטרת אימורין דאינו נחשב למצוה אחרת בפני עצמו. אבל בפסח, הוי החיוב על האדם ולא שייך כלל לעשית הקרבן, ומשום הכי הוי שתי מצוות.²¹ ומשום הכי בכל הקרבנות לא בעינן כזית... דבפסח ומצה הוי החיוב על האדם שהוא מחוייב לאכול פסח, ומשום הכי אם אכל פחות מכזית לא שמיה אכילה, והוי כלא אכל פסח. אבל מצוות אכילת קדשים, הא לא הוי המצוה כלל על אדם מיוחד, דהא לא הוי חיובא אקרקפתא דגברא רק המצוה דבשר קדשים יהיו נאכלין.²²

באשר לשחיטה, הדגישה התורה את החובה הציבורית: "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים" – קהל, עדה וישראל. ובאשר לחובת האכילה, הפנייה היא אישית: "ואכלו את הבשר... יאכלוה". אם אדם שבע מכזית פסח או יותר מכך, קיים מצווה מן המובחר, אך מכיון שבדרך כלל לא שבעים מאכילת כזית, המצווה מן המובחר היא לאכלו על השובע. ומכל מקום מי שרק אכל גם אם לא לשובע, יצא ידי חובה.²³

סיכום

יש לשובע באכילת קרבן הפסח כדרכם של מלכים, ולפחות בכזית ממנו, ויש בכך גם סייג מפני האיסור לשובע עצם ממנו. אכילת קרבן פסח על ידי ישראלים כמוה כאכילת קדשים על ידי הכהנים, האוכלים משולחן גבוה בקדשי שמים. בפסח, ביום בו החילונו את דרכנו כממלכת כהנים וגוי קדוש, אנו מגלים בדרך זו את חירותנו והיותנו עבדי ה'.

21. כך כתב גם: האור שמח, הל' חמץ ומצה ו, א ד"ה לכן.

22. ראה עוד: בית הלוי, חלק ג סי' נא ס"ק ג. אמנם הרש"ש (פסחים קז ע"ב) כתב שאכילת קרבן הפסח היא פרט אחד ממצוות הקרבן.

23. בכך מיושבת תמיהת הגרי"ז (חידושים למנחות כא ע"ב ד"ה והנה בתמורה; ומובאת גם בחידושי הרב חיים הלוי סולוביצ'יק, על הש"ס [סטנסיל], "בדין אכילת פסח על השובע") על ששמע מהרמב"ם שיש לאכול אכילת שובע דווקא בכזית הראשון. לדברינו, אין זו כוונת הרמב"ם.